

Никифоров А.М.

Сумской государственной педагогический университет имени А.С. Макаренка

**ОСОБЕННОСТИ ЛЕБЕДИНСКОГО ПЕРИОДА
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НИКАНОРА ОНАЦКОГО (1906-1913)****Аннотация**

Актуальность статьи обусловлена необходимостью возвращения имен педагогов-просветителей начала XX века, которые для развития украинской национальной школы не жалели ни сил, ни здоровья, даже жизни. Целью статьи является определение особенностей педагогической деятельности общественного деятеля Никанора Онацкого в г. Лебедин Сумского уезда. Среди методов исследования использованы теоретический, историко-логический конкретно-поисковый, хронологически-системный, персоналистически-биографический. Автором определены основные вехи педагогической деятельности художника в указанный период. Перспектива исследования заключается в дальнейшем изучении педагогической и культурно-просветительской деятельности Н. Онацкого на Слобожанщине.

Ключевые слова: Никанор Онацкий, педагог, художник, поэт, общественный деятель.

Nikiforov A.M.

Sumy State Pedagogical University name by A.S. Makarenko

**PERICULIAR FEATURES OF LEBEDINSKY PERIOD
OF THE PEDAGOGICAL OF NIKANORA ONATSKIY (1906-1913)****Summary**

Actuality of the article is predefined the necessity of returning of the names of teachers-enlighteners of beginning XX centuries, which for buiding of Ukrainian national school spared neither forces no health, even life. The purpose of the article is determination of features of pedagogical activity of publicman Nikanora Onatskogo in the town of Lebedin of the Sumy region. It was used the methods of research the theoretical, historikal-logical specific search, chronologically system, personalistic-biographical methods. The main idea of the article is main character of educational activities in the designated period. Further perspective is consist in the subsequent study of pedagogical and in a civilized manner elucidative to activity of N. Onatskogo on Slobozhanschina.

Keywords: Nikanor Onatskiy, Lebedin, artist, poet, national idea.

УДК 37(091)(477.51)«172»

**РОЛЬ І. МАКСИМОВИЧА У РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ
НА ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ: ДОСВІД ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОЛЕГІУМУ****Погрібняк О.В.**

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті досліджено та проаналізовано особливості навчально-виховної діяльності Чернігівського колегіуму, створеного у 1700 році І. Максимовичем. Висвітлено роль Іоанна Максимовича у вітчизняному розвитку освітньої галузі на початку ХVІІІ століття.

Ключові слова: Іоанн Максимович, освіта, Чернігівський колегіум, історико-педагогічний досвід.

Постановка проблеми. Формування вітчизняної освіти сьогодні потребує окреслення для неї відповідних моделей для наслідування. Без розуміння того, якою має бути сучасна школа, не можна уявити собі подальші перспективи розвитку суспільства. На сучасному етапі поступу українського шкільництва яскраво простежується зростання інтересу до вітчизняної історичної спадщини. Особливої цінності набувають вітчизняні традиції навчання і виховання, що слугують невичерпним джерелом збагачення педагогічної науки. Творче застосування історико-педагогічного досвіду наших попередни-

ків забезпечує ефективність розвитку освітнього простору України ХХІ століття. З'ясовуючи особливості цього процесу, варто не залишати поза увагою діяльність провідних педагогів та просвітників кінця ХVІІ – початку ХVІІІ століття, чії прогресивні ідеї є актуальними і дотепер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цікавою й визначною історичною постаттю початку ХVІІІ століття є український педагог, просвітник, філософ, богослов, благодійник, засновник Чернігівського колегіуму Іван (Іоанн) Максимович (1651–1715 рр.). Його чимала педагогічна спадщина набуває загально-

національного значення. Сучасні дослідники К. Борисенко, М. Денисов, О. Засько, О. Зосімова, С. Журавльова, О. Кивлюк, С. Мащенко, С. Павленко високо поцінують творчі здобутки просвітника у різних галузях науки (філософія, мовознавство, літературознавство, богослов'я, журналістика), розкриваючи нові грані його непересічного таланту.

Проблему заснування, розвитку і місця в системі української освіти Чернігівського колегіуму, створеного у 1700 році І. Максимовичем, розкривають у своїх дослідженнях О. Травкіна («Чернігівський колегіум (XVIII ст.)», 2003 р.), В. Денисенко («Духовна освіта в Україні X–XVIII ст.», 2011 р.), Н. Кузьменко («Становлення та розвиток вищої освіти Чернігівщини (XVIII–XX ст.)», 2015 р.) та ін.

Процес розвитку національної системи освіти і виховання, розв'язання нагальних проблем педагогічної науки окреслюють дослідження або положення окремих праць видатних українських учених сучасності А. Алексюка, А. Бойко, Л. Вовк, І. Зязюна, В. Липинського, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, М. Фіцули та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз показує, що до цього часу у науково-педагогічних колах залишається мало дослідженою педагогічно-просвітницька діяльність святителя Іоанна Максимовича на теренах Лівобережної України, детального вивчення потребує навчально-виховна діяльність заснованого ним Чернігівського колегіуму.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження навчально-виховної діяльності Чернігівського колегіуму та висвітлення ролі Іоанна Максимовича у розвитку освіти України на початку XVIII століття.

Виклад основного матеріалу. Біографія І. Максимовича вбирає в себе різноманітні інтенції того часу і у різні періоди має свої історико-культурні закономірності. Причиною звернення до життєпису просвітника слугує не тільки його конфесійна діяльність як лідера українського православ'я на порубіжжі XVII–XVIII століть, а й активна педагогічно-просвітницька, літературна, громадська, культурна діяльність. Значущою для сучасників та духовних нащадків Іоанна Максимовича є його діяльність, пов'язана з розвитком просвіти в Україні та за її межами. Його стійкі переконання та погляди щодо необхідності виховання освічених громадян виявилися надто прогресивними для свого часу, а поєднання в служінні Іоанна духовних і державних інтересів стало затребуваним і в подальшому розвитку українського суспільства.

Іоанн Максимович відомий широкому загалові не лише як видатний церковний діяч. У Чернігові завдяки плідній співпраці з І. Мазепою його таланти набули розквіту, насамперед у книгодрукуванні, створенні в єпархії духовно-освітнього центру [6, с. 41], він проявив себе як талановитий віршотворець, перекладач, благодійник. Творчий літературний спадок просвітника демонструє високу освіченість просвітителя, широту його світогляду, глибокі знання історії та міфології, власне розуміння Святого Писання і творів святих отців.

Серед відомих робіт Іоанна Максимовича, в яких розкриваються його педагогічні погляди та ідеї, варто відзначити: «Алфавит собранный, рифмами сложенный...» (1705), «Богородице Дево, радуйся...» (1707), «Феатрон или позор нравоучительный» (1708) та «Илиотропон, или

Сообразование с Божественной Волей» (1714). Ці праці спочатку призначалися винятково для студентів Чернігівського колегіуму, де викладав педагог, але згодом стали надбанням цілої нації.

Просвітник ревно відстоював виховання моральних, гуманістичних, національно-патріотичних якостей особистості, «він звертав увагу не на аскетизм і релігійні «подвиги», а на добрі й корисні справи: спорудження храмів, заснування шкіл. <...> Він виступав прихильником вивчення європейської культури, найширшого залучення молоді до всебічної освіти на основі європейських зразків» [2, с. 39].

Тогочасний Гетьманат мав гостру потребу в освічених людях. Чернігів не випадково «став місцем заснування другого після Києво-Могилянської академії загальноосвітнього навчального закладу» [4, с. 29]. У 1700 році Іоанн Максимович за фінансової підтримки гетьмана Івана Мазепи відкрив при кафедральному Борисоглібському монастирі Чернігівський колегіум, що стало надзвичайно важливою справою в житті педагога. Відомо, що за безпосередньої підтримки та фінансування гетьмана І. Мазепи було збудовано корпус колегіуму з навчальними класами, дзвіницею, трапезною та друкарнею. Власні кошти на колегіум жертвував і сам І. Максимович. Новостворений навчальний заклад на тривалий час отримав назву «Чернігово-Максимовичевський Олімп». Цей колегіум продовжував найкращі навчально-виховні традиції братських шкіл XVI–XVII ст. та славнозвісної Києво-Могилянської академії [5].

Ефективність процвітання розпочатої святителем Іоанном справи повною мірою визначалася рівнем підтримки його соратників та однодумців. У своєму керівництві колегіумом І. Максимович спирався на першого префекта А. Стаховського, який очолював учительську корпорацію. В обов'язки префекта входило керівництво навчально-виховним процесом у колегіумі, він видав безпосередньо прийомом учнів і видавав їм атестати за дозволом єпископа та духовної консисторії, відвідував лекції викладачів, слідкував за всіма прибутками та видатками на утримання закладу, вів прибутково-видаткові книги, усе ділове листування та документацію, писав рапорти, звіти, донесення єпископу і в духовну консисторію. В особі А. Стаховського І. Максимович знайшов собі вірного помічника у справі організації та становлення Чернігівського колегіуму, перетворення його на значний культурно-освітній осередок Лівобережної України. Співпраця двох непересічних, талановитих особистостей, таких як І. Максимович та А. Стаховський, на освітньо-педагогічній ниві сприяла неабиякому піднесенню та розквіту колегіуму саме в перший період його існування.

Створивши Чернігівський колегіум, вихованці Києво-Могилянської академії запроваджували у ньому демократичні порядки, гуманістично-моралістичні традиції, притаманні українським навчальним закладам. Тут здобували знання представники різних верств тогочасного суспільства: козацької старшини, рядового козацтва, духовенства, міщан, селянства. Чернігівський колегіум був загальнонаціональним закладом, в якому навчалася чимало вихідців з різних регіонів Гетьманщини, а також з українських земель, які перебували у складі Речі Посполитої. Побудований на засадах європейської освіти, він поряд з Києво-Могилянською академією виступав як важливий осередок та провідник західноєвропейських культурних

впливів на значній території, сприяв зближенню західної та української культур [9, с. 3].

У свою чергу І. Максимович звертав особливу увагу на підбір викладацького складу в новоствореному навчальному закладі. Оскільки на початку XVIII ст. учителі, як правило, були ченцями, то, звичайно, на викладацьку посаду вибирали здібних учнів, пропонуючи їм прийняти чернецтво і таким чином забезпечити собі духовну кар'єру. Педагогічна діяльність була у ній важливою ланкою: прийнявши чернечий сан і прочитавши курси від нижчих до вищих, викладач висвячувався на ігумена чи архімандрита монастиря або отримував якусь іншу важливу посаду. Також на викладацьку роботу в колегіум запрошували здібних монахів з інших монастирів.

З часом контингент вчених ченців почав скорочуватися – по-перше, через суворі вимоги: приймати в ченці після трирічного випробування і не раніше 30-річного віку; по-друге, багато викладачів з українських навчальних закладів направлялися на викладацьку роботу в Росію, в закордонні посольства та місії тощо. Чернігівські архієпископи І. Максимович та А. Стаховський після призначення митрополитами Тобольськими потребували для просвітницької роботи в Сибірі «людей учительських», яких, звичайно, вивозили з Чернігова [8, с. 45].

Варто відзначити той факт, що процес становлення Чернігівського колегіуму розтягнувся на декілька років. Упродовж 1700–1705 років було відкрито 5 класів: 3 граматичні (інфими, граматика та синтаксими) та по 1 класові поетики і риторики, тобто щороку з переходом учнів до вивчення вищого курсу відкривався новий клас. Викладання предметів здійснювалося українською, російською та латинською мовами. Та все ж основна увага в колегіумі приділялася опануванню латині. Курси поетики, риторики та філософії, які були наступними після граматичних класів, викладалися латинською мовою. У курсах поетики та риторики вивчали теоретичні засади античної поезії, красномовства, вчилися писати поетичні твори латинською чи польською мовами, складати і проголошувати промови, панегірики, проповіді тощо. Курс чернігівської риторики закінчувався викладанням логіки з діалектикою. Однією з головних цілей цього заключного розділу риторики було навчити студентів логічно мислити, правильно будувати докази, застосовувати вірну та переконливу аргументацію, вміти дискутувати [10, с. 72–73]. Необхідно зауважити, що згідно з традицією, яка існувала в Києво-Могилянській Академії, і в Чернігівському колегіумі кожен викладач курсів поетики, риторики, філософії обов'язково повинен був самостійно підготувати курс лекцій, який він диктував своїм студентам. Прикро, але до нашого часу збереглася незначна кількість рукописних підручників, створених викладачами колегіуму.

Фактичні дані про учнів колегіуму в перші роки його існування, на жаль, відсутні. Це пояснюється самим характером освіти в цей період, відсутністю бюрократичного контролю з боку державного апарату за навчальними закладами в Україні. Кожен бажачий, маючи певний рівень підготовки, міг вступити до колегіуму, відвідувати лекції викладачів, а також міг вільно залишити його і перейти до іншого освітнього закладу. Оскільки обліку учнів не велося, тому й списки вихованців були відсутні. Кожен міг при-

йти до колегіуму у будь-який час, так само покинути його і повернутися знову. Переведення з класу в клас відбувалося лише відповідно до отриманих знань, тому окремі учні проходили два класи за рік, а деякі залишалися в одному класі по кілька років.

У своєму дослідженні «Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни» С. Леп'явко наголошує, що навчання у колегіумі базувалося винятково на демократичних засадах. Учні приймали до навчального закладу незалежно від соціального і матеріального становища, без іспитів, і навчалися вони безкоштовно. У колегіумі навчалися діти священників, рядових козаків, міщан і селян, а поряд з ними – діти козацької старшини. Для утримання бідних учнів існував гуртожиток, який називали «бурса», а з церковних доходів і від благодійників надходили кошти на їхнє харчування. Проте коштів вистачало не завжди, тому бурсаки були змушені у вихідні дні ходити по місту й заробляти гроші або харчі церковними співами. Такі походи сприяли не лише забезпеченню учнів, але й підтримували у місті атмосферу благодійництва, взаємодопомоги і святкового настрою [3].

Аналізуючи географію місць, звідки походили учні колегіуму, історик О. Травкіна зазначає, що найбільше вихованців було з Чернігівського полку, а саме: з міста Чернігова, з Седнівської, Менської, Любецької, Ріпкинської, Роїщенської, Березинської, Сосницької, Городнянської, Понорницької сотень та сотенних містечок. Багато вихідців з північної Сіверщини – Стародубського полку: з м. Стародуба, Новгород-Сіверської, Почепської, Погарської, Топольської сотень. У Чернігівському колегіумі навчалися студенти і з інших полків України: з Київського, Прилуцького, Лубенського, Ніжинського, Переяславського [7, с. 12–18]. Це свідчить лише про те, що навчальний заклад був відомий далеко за межами Чернігова і став потужним навчальним закладом Гетьманщини.

Чернігівський колегіум безумовно став осередком, навколо якого гуртувалися найбільш освічені та прогресивні особистості того часу. Вихованці колегіуму працювали вчителями, перекладачами, священнослужителями, канцеляристами Чернігівського намісництва, в адміністративних установах, при гетьманові, проповідниками при посольствах та дипломатичних місіях за кордоном. Їх часто запрошували на роботу до бюрократичних структур і навчальних закладів Росії. Випускники колегіуму Ф. Політковський та Ф. Куріка стали професорами Лейденського та Московського університету. Одним з відомих випускників колегіуму варто назвати М. Полторацького – музиканта, керівника придворної капели у Петербурзі. Поряд з Київською академією Чернігівський колегіум забезпечував значну кількість студентів для медичних закладів Росії. Серед випускників освітнього закладу імена близько двадцяти відомих медиків XVIII ст. Не залишається поза увагою постать академіка П. Загорського – одного з перших вчених-медиків Російської імперії, Ю. Білопольський став головним лікарем в армії полководця О. Суворова.

Цікавою у наукових колах є біографія Андрія (в чернецтві Анатолія) Ставицького, що народився в 1748 році в с. Ключові на Чернігівщині. А. Ставицький навчався у Чернігівському колегіумі до класу риторики, потім продовжив навчання в Київській академії та Уманському базиліканському училищі, де вивчав філософію і польську мову, далі – в Угорщині, у Петербурзі опановував філо-

софію, історію, географію, арифметику, єврейську та німецьку мови. В 1782 р., після повернення в Україну, викладав у Київській академії латину, історію, географію, німецьку мову [7, с. 33].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що роль І. Максимовича у розвитку освіти України на початку XVIII століття полягає у: 1) заснуванні Чернігівського колегіуму – першого навчального закладу вищого рівня на Лівобережній Україні та безпосередньому особистому піклуванні про нього; 2) піднесенні рівня освіти шляхом упровадження в навчально-виховний процес колегіуму кращих зразків західноєвропейського педагогічного досвіду; 3) педагогічно-просвітницької діяльності, яка заклала підвалини для подальшого розвитку вітчизняної освітньої галузі.

Заснований Іоанном Максимовичем у 1700 році Чернігівський колегіум став провідним культурно-освітнім закладом Північного Лівобережжя. Його випускники продовжили розпочату І. Максимовичем справу і здійснили широкомасштабні перетворення у педагогічній теорії та практиці. Завдяки їх невтомній і плідній праці спадщина І. Максимовича збереглася у віках і є актуальною на сучасному етапі розвитку освітньої галузі України.

Перспективи подальших наукових педагогічних розвідок полягають у подальшому вивченні навчально-виховної діяльності Чернігівського колегіуму; дослідженні й обґрунтуванні актуальності педагогічної спадщини І. Максимовича в розбудові сучасної системи освіти.

Список літератури:

1. Бабій І. Духовно-моральне виховання в історико-педагогічній ретроспективі (XVIII століття) / Інна Бабій // Рідна школа. – 2008. – № 5. – С. 68–69.
2. Кислашко О. Д. Туптало, І. Максимович та Є. Прокопович про духовно-моральне виховання / Олександр Кислашко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – № 12. – С. 38–40.
3. Леп'явко С. Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни / Сергій Леп'явко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.haidamaka.org.ua/page_czafkic.html (дата звернення: 07.11.2015). – Назва з екрана.
4. Мащенко С. Чернігівські Афіни: до 300-річчя заснування Чернігівського колегіуму / Станіслав Мащенко // Людина і світ. – 1994. – № 6. – С. 29–32.
5. Морозов О. Святитель народився в Ніжині: життя та діяльність митрополита Іоанна Максимовича, Святителя Тобольського [Електронний ресурс] / О. Морозов. – Режим доступу: <http://nigin-museum.do.am/publ/1-1-0-23> (дата звернення: 10.11.2015). – Назва з екрана.
6. Павленко С. Духовні побратими Івана Мазепи / Сергій Павленко // Пам'ять століть. – 2001. – № 6. – С. 34–56.
7. Травкіна О. І. Про склад учнів Чернігівського колегіуму / Ольга Іванівна Травкіна // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 12–18.
8. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700–1786) / Ольга Іванівна Травкіна. – Чернігів, 2000. – 108 с.
9. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (XVIII ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Ольга Іванівна Травкіна. – Львів, 2003. – 18 с.
10. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (До 300-річчя заснування) / Ольга Травкіна // Український історичний журнал. – 2000. – № 5. – С. 68–78.

Погребняк О.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко

РОЛЬ И. МАКСИМОВИЧА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XVIII ВЕКА: ОПЫТ ЧЕРНИГОВСКОГО КОЛЛЕГИУМА

Аннотация

В статье исследованы и проанализированы особенности учебно-воспитательной деятельности Черниговского коллегиума, созданного в 1700 году И. Максимовичем. Раскрыта роль Иоанна Максимовича в отечественном развитии образования в начале XVIII века.

Ключевые слова: Иоанн Максимович, образование, Черниговский коллегиум, историко-педагогический опыт.

Pogribniak O.V.

Korolenko Teacher Training University of Poltava

THE ROLE OF I. MAKSYMOVYCH IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN EDUCATION AT THE BEGINNING OF THE 18TH CENTURY: CHERNIHIV COLLEGE EXPERIENCE

Summary

The article deals with the analysis of educational and upbringing peculiarities of Chernihiv College activity, founded in 1700 by I. Maksymovych. The paper highlights the role of I. Maksymovych in the development of Ukrainian education at the beginning of the 18th century.

Keywords: Ioannes Maksymovych, education, Chernihiv College, historic-pedagogical experience